

PROF. DR. MUAMMER AKSOY VE TÜRKİYE'DEKİ RADYO-TELEVİZYON YAYINLARI

Prof. Dr. Aysel AZİZ

Türkiye'de elektronik yayıncılığın 60 yılı aşkın bir geçmişi vardır. Elektronik yayıncılığın ilki olan radyo yayınlarının Türkiye'de ilk kez 1927 yılında Ankara ve İstanbul'da başladığı anımsanacak olursa, o günün koşullarında toplumun haber, eğitim ve eğlence gereksinimlerini elektromanyetik dalgalarla ses olarak karşılanmasını çağdaş bir uygulama olarak nitelermek gerekir. Ancak, radyo yayınlarının erken başlamasına karşılık, gelişmesinin, Dünyadaki genel durumla karşılaştırıldığında aynı hızda olmadığı da eklenmelidir.

Elektromanyetik dalgalarla ses yanında görüntü aktarılması ile ilgili yayınların —televizyon yayınlarının— Türkiye'de başlaması ise çok daha geç tarihlerde, Dünyadaki ilk televizyon yayınlarının başlamasından hemen hemen 30 yıl sonra, 1968'de başlamıştır. Televizyon yayınlarının gelişmesi ise 3. Beş Yıllık Kalkınma Planına alınması ile başlamış; özellikle 80'li yılların sonlarına doğru önemli gelişmeler göstermiştir.

Türkiye'de radyo ve televizyon yayınlarının yönetimi, radyo yayınlarının ilk başlangıç yıllarında kısa bir dönem (1927-1936) için özel kesime verilmesi dışta tutulacak olursa, hep hükümetin ya da devletin elinde, yönetiminde, denetiminde olmuştur. 1946 seçimlerine kadar tek parti yönetimine uygun olarak, radyo yayınları özel kesimde değil, PTT, Basın Yayın Genel Müdürlüğü gibi siyasal iktidarlarla yakından ilişkili kurumların yönetiminde kalmıştır. Çok partili yaşama geçildikten sonra ise, siyasal yapıda bu çeşitlenmeye koşut olarak, toplumun haber alma, eğitim gibi gereksinmelerini karşılamak, kamuoyunun serbestçe oluşumunu sağlamak amaçları ile 1950-60 arası siyasal iktidarın radyo yayınlarını taraflı olarak kullanmaya çalışmaları, o zamana kadar fazla sorun olmayan bu konunun gündeme gelmesine ve uzun sürede gündemde kalmasına neden olmuştur. DP (Demokrat Parti)'nin radyo yayınlarını partizanca kullanması; haber ve yorumlarda siyasal iktidarların övgüsünü yapması, muhalefet partilerine söz hakkı tanımaması gibi nedenler, konunun 1961 Anayasa'sının kapsamına alınmasını zorunlu duruma getirmiştir. Anayasa gü-

vencesine alınan radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi ile ilgili olarak çıkarılan 359 sayılı TRT Yasası, Türkiye’de radyo ve televizyon yayınlarının TRT yapısı içerisinde “özerk” olarak örgütlenmesini sağlamıştır.

Radyo ve Televizyon Kurumu, yeni yapı içerisinde çalışmaya başlaması ile gerek muhalefet partileri, gerekse siyasal iktidarlar tarafından sürekli eleştirilmeye başlanmış; Mecliste yasa değişiklikleri önerileri verilmiş; konuya kamuoyunun ilgisi çekilmiş, tartışmalar yapılmıştır.* Bu konuda özellikle, TRT’nin ilk genel müdürü Adnan Öztrak zamanında yoğun eleştiriler yapılmış, 1972 yılında 359 sayılı TRT Kanunu’nda değişiklik yapılarak, “özerk” olan Kurum yapısı “tarafsız” bir duruma getirilmiştir. Bu değişiklikten önce ise, 359 sayılı TRT Kanunu’nun dayandığı 1961 Anayasası’nın 121. maddesinde gerekli değişiklikler yapılmıştır.

Türkiye’deki radyo ve televizyon yayınları kurulduğundan günümüze kadar yönetsel açıdan, Türkiye’nin toplumsal ve siyasal değişikliklerinden etkilenmiş; zaman zaman olayların içinde, hatta olayların sorumlusu olarak alınmış, iktidarı ve muhalefeti ile siyasal yaşamın odak noktası olmuştur. TRT’nin 26 yıllık geçmişi içerisinde, 7 yıl görev yapan ilk genel müdür Adnan Öztrak dışta bırakılırsa, 17 yıl içerisinde 11 genel müdür değişmiş; yönetimdeki bu hızlı değişimler, yayın politikalarını da, siyasal iktidarlar lehinde etkilemiştir.**

Türkiye’deki radyo yayınları ile ilk kez siyaset ve hukuk açısından ilgilenerak bilimsel çalışma yapanlardan biri A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Muammer Aksoy’dur. Prof. Dr. Muammer Aksoy araştırmasında, 1950-60 yılları arasında siyasal iktidarda bulunan DP (Demokrat Parti)’nin, radyoyu parti organı olarak kullanmasını; muhalefet partilerine yayınlarda yer verilmeyişini, belgeleri ile ortaya koymuştur.***

* Konu ile ilgili ilk ciddi çalışma 1969 yılında AP hükümetince hazırlanan 359 sayılı TRT Yasasını değiştiren tasarıya tepki olarak A.Ü. S.B.F. Basın Yayın Yüksekokulu Akademik Kurulunca hazırlanan rapordur. Rapor, Prof. Dr. Muammer Aksoy, Prof. Dr. Nermin Abadan, Prof. Dr. Şeref Gözübüyük, öğretim görevlisi Ziya Eralp ve raportör Mümtaz Soysal’ın oluşturduğu bir kurul tarafından hazırlanmış, Okul Akademik Kurulunca da onanmıştır. Hazırlanan bu rapor, güncelliğini koruduğuna inandığımız için ek bölümünde aynen yayımlıyoruz.

** TRT’nin kuruluşundan buyana geçirdiği yasal değişiklikleri ve buna bağlı olarak izlenen yayın politikaları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hıfzı TOPUZ-Mahmut Tali ÖNGÖREN-Aysel AZİZ-Mesut ÖNEN, *Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni*, İLAD İletişim Araştırmaları Derneği Yayınları, İstanbul, 1990.

*** Çalışma, 1960 yılı başında “Partizan Radyo ve D.P.” adı ile yayımlanmıştır. Bkz. Muammer AKSOY, *Partizan Radyo ve D.P.*, “Demokrasi ve D.P.” Yayın serisi Nr. 8, Forum yayınları, Seri: 1, Ankara, 1960.

Prof. Aksoy, 1961 Anayasası'nda radyo ve televizyon yayınlarının 133. madde olarak Anayasa kapsamına alınmasında, bu maddeye dayanılarak çıkarılan 359 sayılı TRT yasının çıkarılmasında ve daha sonraki TRT konusundaki çalışmalara sürekli ilgi göstermiş; görev almış, görüş bildirmiş, toplantılara katılmıştır. Prof. Aksoy'un konu ile ilgili tüm çabaları, Türkiye'deki radyo ve televizyon yayınlarının demokratik, çoğulcu bir düzen içerisinde "özerk" bir yapıda yer alması konusunda yoğunlaşmıştır.

Muammer Aksoy hocamızla, TRT'nin tarihi ile ilgili olarak yapılan bir görüşme ise, Aksoy'un bu konudaki son görüşleridir. Ölümünden çok kısa bir süre önce, 18 Kasım 1989 tarihinde doğrudan yaptığımız bu görüşmede kendisine TRT öncesi ve sonrası değerlendirme yapmasını sağlayacak sorular yöneltilmiştir. Türkiye'deki radyo ve televizyon yayınları ile ilgili güncel sorunlara ışık tutabileceği düşüncesi ile "virgülüne dokunmadan" aynen veriyor ve yeri kolayca doldurulamayacak hocamız Aksoy'u saygıyla anıyoruz.

"Aysel AZİZ — Sayın Aksoy TRT'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Meclis'te özellikle muhalefet partileri tarafından, 359 sayılı TRT Yasası ile ilgili yasa değişikliği önermeleri verildi. Bu konuda Meclis'te neler yapıldı ve bu yasa tasarısına karşı üniversitelerin tepkisi ne oldu?

Muammer AKSOY — Biliyorsunuz, Anayasa'da 120. madde üniversite özerkliği, 121. madde ise TRT özerkliği ile ilgili idi ve gerçekten bu iki özerklik ikiz kardeş gibi birbirini destekleyen özerklikler idi. Ama birincisi, yani üniversite özerkliğine bu toplum alışmıştı, üniversiteler de alışmıştı. Çünkü, 1936'da çıkarılan önce bir kanunla kabul edilen sonra geri alınan üniversite özerkliği de yerleşti. Halbuki ilk defa TRT, 1961 Anayasası'nda özerkliği kabul edilen bir kuruluş olduğu için ve etki sahası da, açıkça söyleyelim, siyasi hayattaki etki sahası çok daha yoğun olduğu için, onun özerkliğini kim iktidara gelse kaldırma yoluna gidiyordu. Muhalefet daima TRT'nin özerkliğinden yana —kendisine eşit haklar tanınacağından— oluyordu ama, iktidarlar da TRT'nin özerkliğini, tarafsızlığını kaldırma çabası içine girdiler. Daima bu böyle olacaktı. Onlar da tarafsızlığı ortadan kaldırma çabası içine girdiler. İşte o zaman üniversite, ki daha önce özerkliğini sağlamış bir kuruluş olarak, hatta TRT'nin organlarının da bir ölçüde seçimini özerk yapı içerisinde sağlayan bir kuruluş olarak —ki o zaman Okul'un müdürü oluyordum— bir heyet kurdu. Benim başkanlığında Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat, Prof. Şeref Gözübüyük, Ziya Eralp, Mümtaz Soysal da raportör olarak "TRT Kanunu Değiştirme Tasarısı Hakkında Basın ve Yayın Yüksekokulu'nun Raporu" diye gayet geniş bir rapor hazırladı. Bunun içerisinde gayet sert bir şekilde bu kanun tasarısını eleştirdik. Bunun ne tarafsızlığa imkan ve-

receğini ne de özerkliği gerçek anlamda özerklik olarak devam edebileceğini belirttik. Yani, üniversite TRT'nin özerkliği konusunda gayet titiz davranmıştır. Hatta daha sonra bir aralık genel müdür Adnan Öztrak, genel müdür olduğu zamanda, genel müdüre baskı yapıldığı zamanda onu en çok destekleyen üniversite olmuştur. Şahsen THK (Türk Hukuk Kurumu)'nda olduğum zamanlarda, aylarca TRT'nin özerkliği konusunda açık oturumlar, konferanslar tertip etmiş ve bu şekilde büyük destekte bulunulmuştur özerk bir radyo ve televizyonun devamı için. Yani, tepki gayet canlı ve etkili idi.

Aysel AZİZ — 359 sayılı yasada da Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu vardı. Bu özerkliğin, tarafsızlığın teminatı olarak yer almıştı. Bu Kurul'un çalışmasında siyasal iktidar ya da muhalefet partileri tarafından cevap verme konusunda ne gibi başvurular oldu?

Muammer AKSOY — Efendim, o şekli bir kurul değildir. Yani üyeleri belli değildir. Yasada şu şu kürsülerden en kıdemli şahıslardan kurulur diye belirtilmiştir. Ben de o zaman Anayasa kürsüsünde olduğum için, Bahri Savcı Anayasa kürsüsünde olduğum için, Mihçioğlu İdare Hukuku kürsüsünde olduğum için biz üçümüz bir itiraz üzerine Kurul'a dahil olduk. O olayı biliyorum, ondan sonrasını bilmiyorum. O zamanlar Başbakan Demirel'in bir konuşmasında öyle şeyler açıklanmıştı ki, bir bakıma muhalefet partileri olarak sataşma niteliği taşıyordu. Bir bakıma da kendi partisinin propaganda niteliğinde idi. Sözde içinde, şimdi "icraatın içinde" denilen şey, o zaman isim kullanılmadan hükümetin yapmış olduğu faaliyetlerden bahsederken, partizanca bir konuşmada bulundular. Bu günkülerden çok daha partizanca bir şeydi ve onun üzerine, siyasi partiler başvurular. Sanırım iki siyasi parti, biri Halk Partisi, diğeri de, hafızam beni yanıltmıyorsa, İşçi Partisi idi. O zaman bir heyet olarak inceledik ve kesin karar verdik. Dolaylı olarak kendilerine sataşma olan muhalefet partilerinin cevap hakkını verdik ve bu haktan yararlandılar.

Aysel AZİZ — 1977 yılında tekrar parlamenter olarak TBMM'de bulundunuz. O zaman, gerek iktidarda, gerekse muhalefette iken CHP'nin TRT ile ilişkilerinde, olumlu ya da olumsuz olarak nasıl bir gelişme oldu?

Muammer AKSOY — Efendim, siyasi partilerin TRT ile ilişkileri daima şikayet konusu olmuştur. Bu değişmeyen bir şeydir. Belki de bu işin tabiatından, doğasından geliyor. Çünkü nerede hükümetin icraatı bitiyor, nerede iktidar partisinin bir nevi siyasi reklamı oluyor, bunu ayırt etmek kolay değil. O zamanda hem iktidarın, hem muhalefetin TRT'ye karşı bazı şikayetleri oldu. Bu bir araştırma, soruşturma değildi. "Araştırma Komisyonu" kuruldu. O zaman Komisyonun ben de üyesi idim. Bir kaç defa genel müdür Taşer'e gittik, sorular sorduk. Ancak, ne yazıkki

o soruşturma bir sonuca ulaşmadı. Sanıyorum ki '80 müdahalesi geldi ve araştırma sonuca ulaştırılmadı.

Aysel AZİZ — Son soru olarak, günümüz Türkiye'sinde radyo ve televizyon yayınlarının, bugünkü teknolojik gelişmeler, toplumsal değişimin belirlediği koşullarda nasıl olması gerekiyor? Bunu öncelikle, TRT tekeli açısından değerlendirir misiniz? Yani TRT tekeli kalmalı mı, kalkmalı mı? Kalıyorsa tarafsızlığı sağlayıcı nasıl bir mekanizma olması gerekiyor? Kalkması gerekirse nasıl bir radyo ve televizyon yayınları olması gerekiyor? Bunları değerlendirebilir misiniz?

Muammer AKSOY — Bu sorunuza geçmeden önce, bir önemli konuyu belirtmem gerekiyor bir Anayasacı olarak. '82 Anayasası bir kere özerklikten önemli bir geri adım attı. Çünkü, "özerklik" deyimi yok, "tarafsızlık" var. Bir kere "tarafsızlık" sonuçta bir amaçtır, bir yöntemdir. Ama onu sağlayacak organizasyon "özerk" olacaktır. O ortadan kalktı. Diyorki "... tarafsız bir yönetim olur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir." Özerk bir kuruluş olur diyeceğine ve yayınları tarafsız diyeceğine, adeta yönetimin tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde olur diyor. Bir kere "özerkliği" Anayasa dışı yaptı. Bu kanımca, özerklik konusunda büyük bir geri adımdır ki, zaten ondan sonra bu sorduğunuz sorulara cevap verme bakımından önemli. Bence tarafsızlık özerklikle sağlanacağına göre, özerklik de Anayasa'da kesin bir deyimle dayanmadığına göre, ne olacaktır? Gelen kanunlar, TRT'yi düzenleyen kanunlarda özerklik vurgulanmayacaktır ve organlar mümkün olduğu kadar iktidara bağlı bir kuruluşa sahip olacaklardır.

Teşekkür tarzı, kompozisyonu, hükümetin üyelerinin dolaylı ya da siyasal iktidarın diyelim, çünkü bu Cumhurbaşkanı da olabilir, onu arzetmek istiyorum, o zaman siyasal iktidar organlarının seçilmesi ve görevine devam etmesinde etkili olduğu bir TRT'nin gerçek anlamıyla özerk olduğu söylenemez. Özerk olmadıkça da tarafsız yayın yapamaz. Halbuki bakıyoruz, şimdi 359 sayılı kanunun bazı eksiklikleri vesaire var, bunu kabul ediyorum. Ama hiç olmazsa yönetim kurulu duruma hakim. Yönetim kurulunun çoğunluğu yine hükümetin seçtiği değil, üniversitelerden geliyor iki tanesi, sanat çevrelerinden geliyor, basın çevrelerinden geliyor, bizzat kendi içinde seçimde dahi onlar yardımıyla seçim oluyor. Öyle bir yönetim kurulu ki bu yönetimin ağırlığı onda olduğuna göre, özerkliği, tarafsızlığı sağlayabilir. Şimdi onun yerine gelen organ ki hakim organ Radyo Televizyon Yüksek Kurulu. Yüksek Kurul, gerek genel müdürün, gerekse yönetim kurulunun seçilmesinde hep oradan hareket ediyor; onun gösterdiği şu kadar aday üzerinden seçer. Adayların tamamını o gösteriyor. Genel müdür için üç taraf şahıs gösterirse, Cumhurbaşkanı da onlar arasından gösteriyor. Seçim durumu böyle. 12 üye var. Cum-

hürbaşkanı 8'inin seçiminde yine rolü var. 12 üye de çoğunluk siyasal iktidar tarafından hele hele onun için vurgulamak istiyorum. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmezse, Meclis tarafından seçilirse, Mecliste kim seçecek onu? İktidar partisi seçecektir. İktidar partisinin çoğunluğunca, Cumhurbaşkanlığı makamına oturan şahıs, aynı zamanda o siyasi parti görüşlerini savunacağı için, bu suretle denge tamamen bozulmuş oluyor. Bu Kurul, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu bu tür seçilişi bakımından da siyasal iktidarın seçtiği bir Kurul oluyor. Onun seçtiği, gösterdiği üç aday arasından yine bizzat Cumhurbaşkanı seçiyor. Genel müdür öyle geliyor. Yönetim Kurulu da öyle geliyor. Bunun yapacağı yayınlar hiçbir suretle, hele siyasi alanda çeşitli görüşlerin yansması ve kamuoyunun oluşumu bakımından asla tarafsız olamaz. Bu, benim en çok endişe ettiğim nokta. Bir de diyorsunuz ki 'tekel kalksın mı?'. Kalkabilirdi, eğer Türkiye'de en önemli sorun çözülsün idi. Bunu sayın Aysel Aziz size belirtiyorum, bütün inancım. 73 yaşına gelmiş bir şahıs olarak siyasi hayattan hiçbir şey beklemiyorum ve beklemedim de bugüne kadar. Türkiye'nin ana davası, siyasi ana davası laikliktir. Laiklik prensibinin kalkmış olduğu bir Türkiye, uygarlığın seviyesine, çağdaş uygarlığa ulaşamaz, buna imkan yoktur. Hiç bir müslüman ülke yoktur ki laiklik esasını benimsemediği halde uygarlığa ulaşabilsin. Niçin? İslam dinini küçük gördüğümden değil. İslam dininin bir özelliği var. Şeriatın yarısı ibadetle, itikatla ilgili, yarısı devlet düzeni ile ilgilidir. Medeni kanundan, ceza kanunundan ticaret kanununa kadar, neresi aklımıza gelirse bütün devletin düzenlenmesi şeriatla ilgilidir. Şimdi, laiklik esasından ayrıldınız mı çağdışı duruma düşmeye mecbursunuz. O halde laiklik Türkiye'de yaşama sorunudur, Türk Devleti'nin yaşama sorunudur. Laiklik ortadan kalktığı zaman intihar etmek demektir. İşte, gerek basında ki 163. madde vesaire dendiği zaman üstünde durulacak nokta ve gerek acaba Devlet radyosu dışında, Devlet televizyonu dışında bir radyo, bir televizyon olsun mu dendiğinde üzerinde düşünülecek nokta, laiklikten uzaklaşan yayınları, nasıl kontrol edebileceğiz. Bu sağlanmadıkça, Türkiye'de özerk olmasa bile, yine Devletin kontrolünde olan bir radyo ve televizyon bir hadden öteye laiklik prensibinden ayrılamaz. Ama ne diyecektir, özerk olmaz da özel olursa? Efendim, işte nasıl yayında şimdi kaç tane organı var, artık şeriatı savunan organı var. Bu da onlar gibi serbesttir, bu fikri savunuyor. Aslında o zaman parası olan yani açıkça söylüyorum size, Arabistan'dan yardım gören şahıslar veya kuruluşlar, ki radyo ve televizyon yayınlarını onlar yapacaklardır ve Türkiye'de laiklik esasının altını tamamen oymaya ve çökertmeye çalışacaklardır. Bu nokta çözülmeyen laiklik konusu Türkiye'nin siyasi ufkunda problem olmaktan çıkmadan, ben asla devlet radyosu ve televizyonu dışında özel radyoya veya televizyona taraftar değilim. Çok teşekkür ederim."

EK: "TRT Kanununu Değiştirme Tasarısı Hakkında Basın ve Yayın Yüksekokulunun Raporu"*.

Kişi hak ve özgürlükleri temeline dayanan bir siyasal rejimde düşünceleri açıklama özgürlüğünün en önemli uygulama alanı ve aracı olan radyonun ve televizyonun serbestçe ve tarafsız şekilde yayında bulunması, demokratik rejimin vazgeçilmez şartlarındanadır. Kitlelere yönelmiş haberleşme araçlarının kullanılış tarzı, etkililik derecesi ve yönetim sorunları ile en yakından ilgili bulunan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksekokulunun Akademik Kurulu, TRT Kanununu değiştiren hükümet tasarısını Prof. Dr. Muammer AKSOY, Prof. Dr. Nermin ABADAN, Prof. Dr. Şeref GÖZÜBÜYÜK, öğretim görevlisi Ziya ERALP ve Raportör Mümtaz SOYSAL'dan kurulu bir komisyonun hazırladığı raporu esas alarak, oybirliğiyle tespit ettiği görüşleri kamuoyuna sunmayı görev saymıştır.

Değiştirme Tasarısı, radyo ve televizyon için Anayasada öngörülmuş olan özerklik ve tarafsızlık ilkelerini ortadan kaldırmaktadır. Toplumdaki çeşitli grupları birbirinden haberli kılan, millî sorunları canlı olarak dile getiren, dünyada olup bitenleri dinleyicilerin bilgi alanına aracısız aktaran radyo ve televizyon, etkilerinin yoğunluğu nedeniyle, demokrasinin temeli sayılan düşünce özgürlüğünün uygulama alanı olarak yeni anayasalarda teminata kavuşturulmuştur. Bu görüş günümüzde milletlerarası belgelere de yansımış bulunmaktadır. Nitekim 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 19'uncu maddesi ve 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesi haberleşme özgürlüğünü "haber, fikir ve kanaatlerin başta basın olmak üzere radyo, televizyon ve sinema gibi kitlelere yönelmiş haberleşme araçları ile serbestçe alınması ve yayılması" şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım, her devletin vatandaşlarına, bir yandan her çeşit **haberi yayma** hakkını, öte yandan her türlü sansür ve baskıdan uzak olarak bütün **haberlere ulaşabilmek** hakkını sağlamaktadır. Haber yayma özgürlüğü, daha genel ve eski bir özgürlük olan fikir özgürlüğünün özel bir parçasıdır. Haber alma özgürlüğü ise çağdaş insan için sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsurudur.

Temel hak ve özgürlükleri en geniş ölçüde teminata kavuşturmak amacını güden 1961 Anayasası, haber verme ve aydınlatma alanındaki kamu görevinin gerçek anlamı ile yerine getirebilmesi için, 26'ncı maddesinde haberlerin tarafsızlığı ve objektifliği esasını koymuş ve bunu sağlamak amacı ile de 121'inci maddesinde TRT'nin özerkliğini öngörmüştür.

* TRT Kanununu Değiştirme Tasarısı Hakkında Basın ve Yayın Yüksek Okulunun Raporu, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

Yeni tasarımı gerektiği gibi değerlendirebilmek için, özerklik ve tarafsızlık ilkeleri üzerinde kısaca durmayı yararlı görüyoruz:

Tarafsızlık:

TRT'nin, sorumlu bir kamu kurumu niteliğiyle, Türk toplumundaki çeşitli sosyal grupların eğilimlerini hesaba katarak tarafsız yayın yapma sorumluluğu, aslında üç önemli sorunun gözönünde bulundurulmasını gerektirmektedir. **Bunlardan birincisi** Türkiye'nin sosyal-ekonomik yapısıyla, **ikincisi** bu araçların demokrasideki görevleriyle, **üçüncüsü** TRT'nin genel yayın ilkeleriyle ve bu ilkelerin uygulanışını yürütme sorununu taşıyan yönetim kurulunun temsil durumuyla ilgilidir.

a) TRT, kamusal görevlerinin yerine getirilişinde Türk toplumunda yer alan çeşitli sosyal grupların dilek ve taleplerini de hesaba katacaktır. Güçlü bir haberleşme aracı olan radyoya ve televizyona çeşitli toplumların benimsedikleri siyasal rejimlerin niteliğine göre değişik roller yüklenmektedir. Radyo ve televizyon totaliter otokrasilerde, bu devletlerin resmî görüşlerini dış dünyaya duyuran bir numaralı ses ve ekran haline gelmelerine karşılık, bunlar, demokratik ilkelere bağlı kalan ülkelerde, halkoyununun şekillenmesinde başlıca rol oynayan, dolayısıyla toplumdaki çeşitli grupların görüş ve fikirlerini yansıtırma sorumluluğunu taşıyan toplumsal haberleşme ve eğitim araçları durumundadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmenin zorunlu şartlarından biri "gelişmenin nimet ve külfetinden halkın eşit olarak pay almasıdır". Halk, ancak bu şart sağlanmışsa, yöneticilerin niyetlerini doğru olarak anlamakta ve kendisinden istenen çabalara gönüllü olarak katılmaktadır. Haberleşme araçları da, dar bölgeler ve kapalı yerleşme birimleri içinde, ülke bütününden kopuk olarak yaşayan halk topluluklarını tecrit edilmekten kurtarmakta, onlara bu katılma imkânını vermektedir.

Öte yandan, ülke çapındaki kültürel bütünleşmede, toplumdaki çeşitli grupların modern teknoloji ve usulleri öğrenmesinde ve bunun yaygınlaşmasında da haberleşme araçları, öğretmek, istek uyandırarak ve teşvik ederek, hem halkı eğitmekte ve uyandırmakta, hem de ekonominin büyümesi için gerekli insan unsurunu geliştirmektedir. Her iki açıdan da, radyo ve televizyon, okuryazarlığı düşük olan ve ulaşım güçlükleri içinde bulunan ülkelerdeki "kapalı toplumsal yerleşme"nin sakıncalarını azaltan en etkin araçlar olmaktadır. Gelişme halinde bulunan ülkelerde radyo ve TV, yaygınlaştıkları ölçüde, sadece olup biten olayların aktarıcısı ve yorumcusu olmakla kalmazlar, aynı zamanda oluşum halinde bulunan toplumsal hayatın temel sorunlarını su yüzüne çıkarıp çeşitli sosyal özelemlerin aracılığını yaparlar. Başka bir deyimle, sosyal muhte-

valı ve bilinçli bir halk eğitimi politikasının yürütülmesinde anayasal sorumluluklar taşıyan devlet organlarından sonra en büyük pay, ellerindeki yayın tekelini bütün topluma açık bir şekilde uygulamakla görevli bulunan radyo ve TV'ye düşmektedir.

b) Demokrasi seçime dayanır. Seçim ise çeşitli görüş, program ve sistemler arasında tercih yapmak demektir. O halde bir kısım görüş, program ve sistemlere ulaşma imkânı fiilen ortadan kalkarsa, seçim göstermelik bir işlem durumuna düşer. Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi koşulları ise, radyoyu, halkın siyasal görüşlere ve dolaşısıyla siyasal tercihlere ulaşabilmesi bakımından fiilen etkili tek araç haline getirmiştir. Bu sebeple TRT de bazı siyasal program ve sistemlerin yayınlanmasını önleme sonucuna ulaştıran her çözüm demokratiklik ilkesini ağır surette zedeler. Nitekim, 1960 öncesindeki dönemde, devlet radyolarının partizan tutumu, bütün seçim mekanizmasını temelinden bozan ve demokrasinin yıkılmasına kadar varan bir unsur olmuş ve radyo tekelinin kötüye kullanılmasıyla ne derece tehlikeli durumlar yaratılabileceği açıkça görülmüştür.

c) Türkiye'nin gerçekleri, bazı önceliklerin de gözönünde bulundurulmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim "insan hakları ve özgürlükleri, milli dayanışma, sosyal adalet, cumhuriyet rejimi, anayasanın üstünlüğü, Atatürk devrimlerini koruma" gibi yayın ilkeleri 359 sayılı kanunda da açıkça benimsenmiştir. Bu nedenle, sürekli bir nitelik taşıyan ve esasen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı amaç edinen Atatürk devrimlerine uygun, bu devrimleri yerleştirici yayın yapmak TRT kurumu için aslı ve vazgeçilemeyecek bir görevdir.

Özerklik:

Anayasanın radyo ve televizyon yönetimini özerk bir kuruluş olarak öngörmesinin nedeni, belli bir kamu kurumuna herhangi bir imtiyaz vermek değil, bir anayasa kuruluşu olarak radyo ve televizyon idaresine, temel özgürlükleri, özellikle serbest haber almayı, serbestçe kanaat edinmeyi ve kamuoyunu serbestçe oluşturmayı sağlayıcı bir statü kazandırmaktadır. Anayasanın üniversite özerkliğine ilişkin maddesinin radyo TV'ye kıyasla daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiş olmasından ötürü üniversite özerkliğinin "tam", TRT özerkliğinin de "sınırlı" olduğunu söylemek, hukukta ve Anayasada hiç bir dayanağı bulunmayan keyfî bir ayırıma girmek demektir. Anayasa ile özerkliğe kavuşturulan tüm kuruluşlar, kendilerine yönelecek siyasal ya da ekonomik baskı ve sindirmelere karşı korunma zırhı olarak bu hukukî statüye sahip kılınmışlar, Türk toplumunun uygarlık yolunda mesafe almasına imkân verecek bir uyar-

ma görevi yapmak, "gerçeği araştırıp bulabilmek"le görevlendirilmişlerdir. Başka bir deyişle, üniversite ve TRT gibi kuruluşların özerkliğiyle güdülen amaç, Türk toplumunun oluşumunda ve ilerleme yönlerini arayışında her türlü tutuculuğun etkisini asgariye indirerek çalışabilmek ya da en azından bu oluşumun ve arayışın içindeki bütün güçlere karşı "tarafsız hakem" gibi davranabilmektir. Bu açıdan bakıldığı zaman, özerklik, gerektiğinde, örneğin ilâncılık alanında özel teşebbüsten gelecek maddi destekten feragat edebilecek, malî, idarî, ve hukukî bir özerklik anlayışını kapsamaktadır. Kısacası TRT'nin özerkliği program yapmada özerklik, yönetimde özerklik ve nihayet malî alanda özerklik şeklinde bir bütündür. Değişiklik tasarısı, bu ilkeleri açıkça zedelemektedir.

1 — Tasarı özerkliğin günlük uygulanışında en büyük sorumluluğu taşıyan yönetim kurulunun kuruluşunu değiştirerek, 359 sayılı kanuna göre azınlıkta kalan hükümet temsilcilerinin sayısını arttırmak ve bunlara günümüzün koşulları altında siyasal iktidara karşı tam bağımsız bir tutum takınamayacak olan kamu kuruluşlarının temsilcilerini eklemekle, yönetim kurulunun siyasal iktidar karşısında tâbi duruma düşürmüştür. Tasarıda "kitleleri temsil edebilecek başlıca millî teşekküller" olarak sayılan ve 9 kişilik yönetim kurulunun 15 kişiye çıkarılması için temsilci gönderecek olan bu kuruluşlar "Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları Birliği" ile "Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Derneği" ve "Türk-İş Konfederasyonu'dur". Bunlardan Türk-İş dışındaki kuruluşların temsilcileri işveren niteliği ağır basan çevrelerin sözcüsü durumunda olacaklardır. Oluşum halinde bulunan toplumumuza yön verebilecek nitelikteki öğretmen ve öğrenci kuruluşları, basın teşekkülleri, barolar, tarım kooperatifleri gibi örgüter yönetim kurulunda yer alamadığına göre, tasarının çoğulcu bir toplum düzenini âdil ölçüler içinde yansıtmak yerine, belli bir yöndeki sosyal tutumları ağır basan teşekküllerden yararlanma amacı güttüğü sonucuna varmak gerekir.

2 — Tasarı, genel müdürün gerek atanmasını, gerekse görevden uzaklaştırılmasını Bakanlar Kuruluna bırakmakla onu özerk bir kuruluşun en yüksek yöneticisinde bulunması zorunlu olan teminattan yoksun bir duruma getirmiştir. En yüksek yöneticisi bu durumda bulunan bir kuruluşa "özerk" diyebilmeğe, ne hukukî kavramlar bakımından imkân vardır ne de Anayasanın yöneldiği siyasal ve toplumsal tercihler bakımından. Başka bir deyişle, bu çözüm, özerklik kavramının şekli ile de, muhtevası ile de bağdaşmaz.

3 — Yeni Tasarı, Yönetim Kurulu üyelerinden herhangi birinin, sonradan "niteliklerini kaybettiği" bahanesiyle diğer üyelerce görevden uzaklaştırılmasını da öngörmüştür. Çeşitli fakültelerin profesörler kurulların-

ca gösterilen seçiciler eliyle göreve getirilmiş özerk üniversite temsilcileri de dahil olmak üzere, bütün yönetim kurulu üyelerinin çoğunluk tarafından keyfi bir surette görevden uzaklaştırılmasına imkân veren bu formül, TRT'deki en yüksek karar organının üyelerini devamlı olarak baskı altında tutucu niteliktedir ve bu durum özerkliği yok edici başka bir neden sayılır.

4 — Dördüncü maddenin 7 numaralı bendinde Yönetim Kuruluna temsilci gönderecek kuruluşların bu temsilcileri "hariçten" de seçebilmelerinin öngörülmüş olması, hem bu kişileri o teşekkülleri gerçekten temsil eder durumdan çıkararak değişiklik gerekçesini anlamsız kılmakta, hem de rastgele bir şahsın temsilci yapılabilmesine imkân vererek partizan seçim, yâni "tayin" yolunu açmaktadır.

İktisadî devlet teşekküllerine uygulanan genel hükümlere bağlı olarak, malî ve idarî bakımlardan TRT'nin denetimini Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı'nın yapamayacağına dair Danıştay'ın açık karar ve içtihatlarına rağmen, tasarının, teftiş ve tahkik işlemlerini Maliye Bakanlığı Teftiş Kuruluna bırakmış bulunması üzerinde özellikle durulması gereken bir noktadır. 359 sayılı TRT Kanunu'nun bazı maddeleri, TRT'nin kadro ihtiyacını karşılamak, bütçesini yürürlüğe koymak, denetim ve teftişini yapmak gibi işlerde hükûmete vesayet hakkı tanımıştır. Hükûmet bu hakka dayanarak, TRT'yi idare ve hazine adına teftiş etmek, iktisadî devlet teşekkülü statüsünde olduğu gerekçesi ile Yüksek Denetleme Kuruluna denetletmek; ihtiyacı olduğu kadroları almak için Devlet Personel Dairesinden ve Maliye Bakanlığı'ndan alınması gerekli "mütalâa"ları verdirmemek; idare ve yatırım bütçesini tasdik etmemek; devletçe ödenmesi gereken payları vermemek gibi yollar tutmuştur. Danıştay, özel kanununda yazılı olmasına rağmen bu müdahaleleri, özerkliğe tasallut addederek durdurmuş, hükûmetin bu işlemlerini Anayasa'nın TRT'ye tanıdığı özerkliğe aykırı görerek iptal etmiştir. Bağımsız yargı organları tarafından çeşitli vesilelerle Anayasa'nın ruhuna aykırılık gerekçesi ile reddedilen bir çözümün yeni değişiklik tasarısında benimsenmesi, özerklik kavramını anlamazlıktan gelmekte ısrar etmek demektir. Kaldı ki, özerk bir Anayasa kurulu halinde örgütlenmiş bulunan TRT'ye ilişkin kanunda 1965 seçimlerinden hemen sonra yapılması tasarlanmış olan değişikliklerin, dört yıl bekledikten sonra seçimler arifesinde T.B.M.M.'ne sunulması, üzerinde önemle durulması gereken bir siyasal davranıştır.

Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerinden biri olan haberleşme özgürlüğünü radyo ve televizyon alanında ortadan kaldıran değişiklik tasarısı, özerklik ilkesine şeklen bağlı kalır görünerek, aslında Anayasa'nın

getirdiği temel ilkelere birini de hiçe indirmekte, Türk kamuoyunun serbestçe oluşumunu engelleyecek hükümler getirmektedir. Bir ülkede, haber alma ve haber verme görevlerinin tarafsızca yerine getirilmesi yalnız kanun hükümleriyle sağlanabilecek bir iř olmamakla birlikte, bu tarafsızlığı zedeleyici davranışlara açıkça imkân verecek hükümlerin konmasını engellemeğe çalışmak da, bu hakların ve özgürlüklerin korunması bakımından titiz davranan herkesin ödevidir.